

Afriška filmska dediščina: afrooptimizem in izzivi

MAŠA PEČE

LA FEMME AU COUTEAU (1969)

»Film, ta forma vseh form. Skozi njegovo govorico so afriški filmarji sklenili postati lucidna, kritična in empatična zavest svoje celine in pravzaprav vsega sveta. Niso se uklonili cinizmu. Z zaupanjem so povezali svojo usodo s človečnostjo ter ustvarili pristen filmski humanizem, usidran v trdoživosti in optimistični veri v boljšo prihodnost. /.../ Zmotno bi bilo misliti, da gre za projekt, posvečen preteklosti. Nasprotno, povezan je s prihodnostjo, ki se zaveda svoje preteklosti. Še vedno smo priča nekakšni vrzeli v medgeneracijskem prenašanju izročila. Nobena evropska ali ameriška filmska šola, ki kaj da nase, ne bi poučevala svojih filmarjev brez omembe Eisensteina, Griffitha ali Orsona Wellesa. Temeljev, iz katerih se lahko porajajo nove ideje. Toda danes lahko v Afriki študirate film, ne da bi gledali filme Sembèneja ali Meda Honda! /.../ Afriške filme hočemo znova umestiti v vokabular mladih afriških ustvarjalcev in filmarjev po vsem svetu. To je srčika našega projekta.«
(Aboubakar Sanogo)¹

¹ Pričujoče besedilo črpa iz pogovorov Aboubakarja Sanoga in Cecilie Cenciarelli ob projekcijah afriških filmov na filmskem festivalu Il Cinema Ritrovato

Tematski blok, ki ga v pričujoči številki revije *Ekran* posvečamo afriški kinematografiji, je nastal na pobudo Festivala žanrskega filma Kurja Polt, ki bo v programu **Fokus: Afrika** med 14. in 19. aprilom na platnih Kinodvora in Slovenske kinoteke ob bokom klasikom afriškega filma, kot sta mavretanski *Med Hondo* (1936–2019) in senegalski *Djibril Diop Mambéty* (1945–1998), postavil bolj izrazito žanrske filme novejših letnikov iz Gane, Ugande in Etiopije. Toda razlog in kontekst naših podvigov, tako na področju pisanja kot prikazovanja, je mnogo širši. Če afriški film vse pre malo poznamo in imamo za njegov ogled redke priložnosti, smo lahko glede prihodnosti vsaj na filmskem področju bolj afrooptimistični. Zasluga gre Projektu afriške filmske dediščine, katerega prve plodove je bilo v zadnjih letih moč videti na festivalih Il Cinema Ritrovato v Bologni, v sekciji Cannes Classics in na Panafriskem filmskem festivalu FESPACO v Burkini Faso. Delo te izjemne iniciative ne bo lahko, je pa za filmsko in kulturno dediščino na globalni ravni neprecenljivo. Zato je pomembno, da ga osvetlimo, z iniciativami afriškega filma pa se mu pridružimo tudi lokalno.

Projekt afriške filmske dediščine

Mednarodno iniciativo African Film Heritage Project (AFHP) so leta 2017 soustanovili Panafriška federacija filmskih ustvarjalcev FEPACI, Scorsesejeva neprofitna organizacija The Film Foundation (posvečena ohranjanju in restavriranju svetovne

v Bologni leta 2019 ter spletnih intervjujev: <https://www.watershed.co.uk/articles/archiving-and-restoring-africas-film-heritage-visions-and-challenges> (filmski kurator Mark Cosgrove v pogovoru z Aboubakarjem Sanogom).

<https://www.cinemaescapist.com/2018/07/african-film-heritage-project-cinema-next-chapter/> (Oscar Harding v pogovoru s Cecilio Cenciarelli, Margaret Bodde in Aboubakarjem Sanogom za *Cinema Escapist*).

<https://cinemaescapist.com/2018/07/interview-martin-scorsese-african-film-heritage-project/> (Oscar Harding v pogovoru z Martinom Scorsesejem za *Cinema Escapist*).

filmske dediščine), UNESCO in Cineteca di Bologna. Njen prvi, praktični cilj je locirati, ohraniti in restavrirati 50 afriških filmskih klasik, da bi zagotovili preživetje teh filmskih del v prihodnosti in njihovo dostopnost gledalcem širom sveta. Doslej so restavrirali štiri filme: leta 2017 **Soleil Ô** (1970, Med Hondo, Mavretanija), leta 2018 **Ahdat sanawovach el-djamr** (1975, Mohammed Lakhdar-Hamina, Alžirija), lani **La femme au couteau** (1969, Timité Bassori, Slonokoščena obala) in **Muna Moto** (1975, Jean-Pierre Dikongué Pipa, Kamerun).

Seznam 50 filmov, ki nastaja postopoma, na podlagi obsežnih raziskav in strokovnega dialoga, je ena pglavitnih nalog panafriškega združenja FEPACI, ki za ta namen povezuje filmske zgodovinarje, teoretike, arhivarje, filmarje in producente z vse celine. Njihova naloga je napraviti karseda geografsko in zgodovinsko inkluziven nabor del. »Smo panafriška federacija, kar pomeni, da skušamo vključiti vseh pet regij te celine in seveda tudi diasporo – šesto regijo,« pravi Aboubakar Sanogo, profesor filmskih študij na Univerzi Carleton v Ottawi in severnoameriški sekretar združenja FEPACI. Seznam se prav tako ne omejuje na velika dela postkolonialne filmske dediščine iz obdobja po osamosvojitvi posameznih držav, temveč skuša zaobjeti stoletje, od rojstva filma do leta 1989, od pionirjev, poprej izgubljenih in spregledanih del do velikih mojstrov.

Če je projekt restavriranja 50 filmov že sam po sebi orjaški podvig, predstavlja hkrati zgolj prvi korak mnogo ambicioznejše misije odkrivanja in beleženja karseda izčrpne zgodovine afriškega filma, ki je šele v teku pisanja. Glavnega izziva tako ne predstavlja tehnično in finančno sila zahtevne restavriranja filmov, temveč najprej njihovo detektiranje in nato lociranje ohranjenih elementov, na podlagi katerih je restavracija mogoča. »Zelo zgodaj smo doumeli, da sta restavriranje in prezervacija zgolj polovica bitke. Najboljši ohranjeni elementi afriških filmov se skoraj nikoli ne nahajajo v Afriki. V primeru mnogih filmov so razpršeni po vsej Evropi in pogosto jih je težko izslediti. Na konferenci Unesca v Parizu leta 1995 je Sembène povedal, da ne ve niti, kje so nekaterih njegovih lastnih filmov. Ni imel dostopa do pozitivnih elementov ali distribucijskih kopij, niti sanjalo se mu ni, kje bi lahko bili izvorni negativni, niti ali ti sploh še obstajajo. Na žalost to drži za stotine filmov iz zgodovine afriške kinematografije in za tisoče filmov po vsem svetu.« (Martin Scorsese)

Takšni razpršenosti izvornih filmskih elementov je botrovala vrsta dejavnikov, tako ali drugače povezanih s (post) kolonialno realnostjo afriškega kontinenta. »Naša filmska zgodovina, naš filmski spomin je diaspora,« pravi Sanogo. Zaradi pomanjkanja produkcijskih sredstev in infrastrukture

so številni afriški filmi nastajali v evropski koprodukciji, bodisi s kolonialnimi državami Zahoda ali državami komunističnega bloka. Zaradi pomanjkanja tehnološke infrastrukture so filme razvijali v evropskih laboratorijih, kjer so pogosto ostali njihovi izvorni negativni. Mnogi afriški filmarji so v Evropo odhajali tudi na študij in filmsko prakso, glede na politično orientacijo svoje dežele bodisi na Zahod, v Francijo in Italijo, ali pa na Poljsko, Češko, v Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. Tam neke so v morju filmskih kopij izgubljeni njihovi študentski filmi.

Neznan in bržkone ogromen del afriške kinematografije tako že desetletja tiči v filmskih konzervah in skladiščih razsežne diaspore, neoznačen, nepopisan in anonimen. Toda zdaj se mu čas nevarno izteka. Razmah digitalne tehnologije je v preteklem desetletju botroval množičnemu zapiranju filmskih laboratorijev, ki nemalokrat hranijo edine primerke filmskih negativov. Ob zaprtju nekateri laboratoriji svoje zbirke prodajo, drugi zavrnejo, tretji jih k sreči predajo v hrambo nacionalnim arhivom. Toda prioriteta slednjih je bržkone ohranjanje in restavriranje domače dediščine ter posebnih, že prepoznanih in tako ali drugače kanoniziranih zbirk. »Če gre za javni arhiv, so možnosti za lociranje elementov boljše, a tudi arhivi, kot je Bolonjska kinoteka, pogosto nimajo dovolj sredstev, da bi lahko katalogizirali vse, kar hranijo. Ko gre za zasebni laboratorij, so stvari še bolj zapletene, saj se laboratoriji zapirajo, zbirke prehajajo iz rok v roke, včasih se prodajajo celo na dražbah. Informacije o teh obskurnih filmih, ki jih že dolgo nihče ne išče, je izjemno težko odkriti,« pojasnjuje Cecilia Cenciarelli, vodja raziskovalnega oddelka Bolonjske kinoteke, ki poleg samega postopka restavracije bistveno sodeluje tudi pri raziskovalnem delu projekta AFHP. Anonimna afriška filmska dediščina 20. stoletja v teh arhivih nemo čaka (če še) na filmskem traku, ki ga načenjata zob časa in vinegarjev sindrom.

Projekt je tako prišel zadnji hip, in ker bibe bitko s časom, je moral nastopiti, še preden so se lahko nanj pripravili domači, afriški arhivi. Veliki izzivi ga namreč čakajo tudi na drugi strani tega kompleksnega procesa vzpostavitve in ohranjanja zgodovine afriškega filma. Ko so posamezna dela locirana, ko je nato opravljena restavracija in so izdelani prezervacijski elementi ter predvjalne kopije, je filme treba arhivirati. Potrebna je dolgoročna nastanitev v pogojih, ki tem izjemno krhkim materialom omogočajo varen in dolgotrajen obstoj. Tudi to je eden glavnih izzivov in nalog panafriške federacije FEPACI, saj sistematična in kakovostna infrastruktura filmskih arhivov v večini afriških držav ne obstaja. Poleg tega predstavlja filmsko arhiviranje na afriški celini povsem

drugačen izziv kot v območjih z zmernejšo klimo. Potrebi po lokalnih, regionalnih in celinskih političnih spodbudah in financiranju se pridružujejo vprašanja primernih arhitekturnih in energetskih rešitev. »Ta hip skušamo sklicati nekakšno generalno skupščino afriških filmskih arhivov, da bi na enem mestu zbrali arhivarje vseh 54 držav; najprej zato, da bi jih povezali in ocenili stanje filmske prezervacije v vsaki posamezni državi. Naslednji korak je ustanovitev združenja filmskih arhivov, ki bo lahko lobiralo pri lokalnih vladah in UNESCO, ter drugih potencialnih parterjev, ki nam želijo pomagati pri vzpostavljanju infrastrukture in takojšnjem zaježitvi izginjanja obstoječih del, ki jih načenja vinegarjev sindrom. /.../ Gre za celoten 'dispozitiv', če si izposodim Foucaultov izraz – celoten aparat arhiviranja, od intelektualno-konceptualne plati do fizične infrastrukture, kulture prikazovanja in poučevanja filma,« razlaga Sanogo.

Prav takšen celosten izziv si, kot smo videli, zastavlja tudi sam ambiciozni Projekt afriške filmske dediščine: od detektiranja in lociranja posamičnih filmskih del, prek prezervacije in restavracije, do arhiviranja ter v končni instanci ozaveščanja, promocije in, kar je bistveno, prikazovanja. Pobude in arhivi, ki svojih zakladnic in plodov svojega dela ne delijo z občinstvi, so mrtvi. Omogočanje prikazovanja afriške filmske dediščine v mednarodnem merilu je tako še ena ključna naloga Scorsesejeve fundacije, Unesca in Bolonjske kinoteke. Medtem ko je poglobitni cilj panafriške federacije FEPACI doseči domača, afriška občinstva v državah, kjer je kinodvoran malo in jih večini nadomeščajo tako imenovani videoklubi, in kjer je spletni pretok ali *streaming* filmskih vsebin pogosto otežen zaradi prešibkih povezav. Osrednji akter na področju domače promocije in prikazovanja je kajpak leta 1969 ustanovljeni panafriški filmski festival FESPACO, ki se vsako drugo leto odvija v Ouagadougouju, prestolnici Burkine Faso. FESPACO je od leta 1985 uradni sedež federacije afriških filmskih ustvarjalcev FEPACI. Leta 1989 je bilo ob 20. obletnici festivala tu ustanovljeno prvo in glavno oporišče ohranjanja afriške filmske dediščine, panafriški filmski arhiv La Cinémathèque Africaine de Ouagadougou. Lani, ob 50-letnici, je FESPACO v okviru obsežne novoustanovljene sekcije zgodovinskih del, afriških klasik po vzoru programov v Bologni in Cannesu, predstavil tudi štiri doslej restavrirana dela projekta AFHP.

Če te pobude le ne bodo utonile v medijsko in kolektivno pozabo, ob kateri hitro usahne tudi sistemska in finančna podpora; če bodo ti krhki analogni filmi vendarle zdržali pritisk časa, nas čaka doba pravega praktičnega afrofuturizma in vznemirljivega afrooptimizma, vsaj za cinefile.